

Scenska lutka kao pokretač dječje igre

Ivančić, Kristina

Master's thesis / Diplomski rad

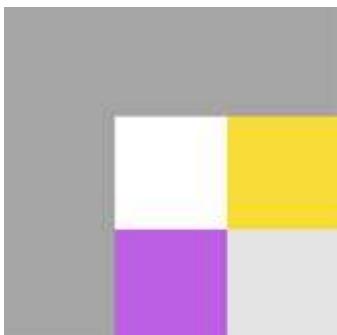
2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Education / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:141:979043>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-01-30**

Repository / Repozitorij:

[FOOZOS Repository - Repository of the Faculty of Education](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

Kristina Ivančić

SCENSKA LUTKA KAO POKRETAČ DJEČJE IGRE

DIPLOMSKI RAD

Osijek, 2020.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

Diplomski sveučilišni studij Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja

SCENSKA LUTKA KAO POKRETAČ DJEČJE IGRE

DIPLOMSKI RAD

Predmet: Lutkarske igre

Mentor: Mira Perić, red. prof. art.

Student: Kristina Ivančić

Matični broj: 0267033380

Modul: A

Osijek, rujan 2020.

SAŽETAK

Dijete je od ranoga djetinstva snažno vezano za igračke. Igra mu je sve i kroz igru se razvija. Jedna od igračaka za koju je dijete posebno vezano je scenska lutka. U predškolskoj i ranoj školskoj dobi scenska lutka ima ulogu sigurnosti. Scenska lutka postaje vrijedna igračka koja ima svoje počasno mjesto u sobi dnevnog boravka jedne odgojno-obrazovne skupine ili obiteljskog doma. Igre sa scenskim lutkama kod djece potiču govor, bogate dječji vokabular, razvijaju mimiku, koordinaciju pokreta i slično. Igra scenskim lutkama razvija kod djeteta sposobnost suradnje s vršnjacima. Također, potiče stvaranje pozitivne slike o sebi i jača dječje samopouzdanje i poštovanje prema drugima. Sve ono što scenska lutka može reći potiče razvoj stvaralačkoga mišljenja i mašte. Scenske lutke dovode dijete u stanje uzbudjenosti i razigranosti i na taj način pokreću misaoni, imaginarni i emotivni svijet. Omogućavaju djetetu i da slobodnije i hrabrije izražava svoj doživljaj svijeta i okoline u kojoj se nalazi. Scenske lutke omogućavaju djetetu sudjelovanje u zamišljenom svijetu koji je samo stvorilo. Scenska lutka imitira živa bića, lakše "komunicira", hrabrije se nosi sa problemima i strahovima i pomaže djeci kao što to čini psihoterapija. Prikazani su i pozitivni utjecaji scenskih lutaka na djecu predškolske dobi. Uz scenske lutke i lutkarske predstave djeca brže uče i lakše pamte pa im je stoga potreban kvalitetno educiran odgojitelj koji će im stvoriti ugodnu i valjanu lutkarsku atmosferu za aktivnosti i učenje. Na taj način potaknut će dijete da nesmetano i bez straha sudjeluje u aktivnostima. U radu će biti prikazan osvrt na dječju predstavu "Lav koji nije znao pisati". Naveden je i lutkarski igrokaz koji sam samostalno napisala, s naslovom "Čarobni štapić".

Ključne riječi: dijete, lutka, igra, razvoj, mašta

SUMMARY

A child has been strongly attached to toys since early childhood. Play is everything to him and through play the child develops. One of the toys to which the child is especially attached is the stage puppet. In preschool and early school age, the stage puppet plays a safety role. The stage puppet becomes a valuable toy that has its place of honor in the living room of an educational group or family home. Games with stage puppets in children stimulate speech, rich children's vocabulary, develop facial expressions, coordination of movements and the like. Playing with stage puppets develops in the child the ability to cooperate with peers. It also encourages the creation of a positive image of oneself and strengthens children's self-confidence and respect for others. Everything a stage puppet can say encourages the development of creative thinking and imagination. Stage puppets bring the child into a state of excitement and playfulness and thus move the mental, imaginary and emotional world. They also enable the child to express his experience of the world and the environment in which he is more freely and courageously. Stage puppets allow a child to participate in an imaginary world he has just created. The stage puppet imitates living beings, "communicates" more easily, copes more courageously with problems and fears, and helps children as psychotherapy does. The positive effects of stage puppets on preschool children are also presented. In addition to stage puppets and puppet shows, children learn faster and remember more easily, so they need a well-educated educator who will create a pleasant and valid puppet atmosphere for activities and learning. In this way, it will encourage the child to participate in the activities unhindered and without fear. The paper will present a review of the children's play "The Lion Who Did Not Know How to Write". There is also a puppet show that I wrote on my own, with the title "Magic Wand".

Key words: child, doll, game, development, imagination

SADRŽAJ

Sažetak.....	I
Summary	II
1. UVOD.....	1
2. PISMO LUTKE.....	2
3. POVIJEST LUTKARSTVA.....	3
4. UVOD U LUTKARSTVO.....	5
5. SVIJET LUTAKA.....	6
6. SCENSKA LUTKA.....	7
7. OBLICI RADA SA SCENSKOM LUTKOM.....	8
8. VRSTE SCENSKIH LUTAKA.....	10
8.1. Marionete.....	11
8.2. Ručne lutke.....	13
9. OSTALE VRSTE LUTAKA.....	16
10. SCENSKA LUTKA KAO POKRETAČ DJEČJE IGRE.....	19
11. PRIPREMA PROSTORA ZA PREDSTAVU U DJEČJEM VRTIĆU.....	22
12. ZAKLJUČAK.....	23
13. POPIS LITERATURE.....	24
14. PRILOZI.....	26
15. IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA.....	37

1. UVOD

Djetinjstvo definiramo kao prvu fazu ljudskoga života. To je vrijeme neumorne znatiželje, entuzijazma i neograničenih interesa. U tom razgoblju dijete, samo po sebi, postavlja velik broj pitanja. Ono pokazuje želju za shvaćanjem svijeta koji ga okružuje. Svako dijete je jedinstveno, posebno i "zrači" znatiželjom. Glavna djetetova aktivnost je igra, a vrhuncem igre smatra se simbolička igra. U simboličkoj igri dijete ulazi u svoj izmišljeni svijet i razgovara sa predmetima. Oni postaju živa bića i mogu sve što dijete poželi. Jedan od tih predmeta upravo je scenska lutka. Djeca se poistovjećuju sa scenskim lutkama iz lutkarskih predstava i često nastavljaju "živjeti" njihovim životom. Priča u njima živi i iznova započinje. Često dijete ne može samostalno shvatiti svijet oko sebe i nositi se sa određenim situacijama u životu. U tim situacijama za igru i pomoć djetetu idealna je scenska lutka.

Scenska lutka djetetov je prijatelj uz kojega ono hrabrije, samouvjerenije i znatiželjnije istražuje svijet. Ljubav prema scenskoj lutki jest nešto što svako dijete osjeti. S obzirom da je igra otvorena i slobodna aktivnost, nudi djeci mogućnost mijenjanja, kombiniranja i transformiranja što u stvarnom životu nije moguće kao što je to u svijetu lutaka. Pomoću scenske lutke djeca mijenjaju realnost onako kako se to njima sviđa. O kojoj god vrsti lutke je riječ, dijete prepoznaje karakter lutke, istražuje njezin izgled, osluškuje njezin glas, njezine riječi te prepoznaje emocije. Smatrajući scensku lutku prijateljem i osobom uz koju su opuštena, djeca će često posegnuti upravo za njom i krenuti u čaroban svijet koji lutka donosi. Lutka živi u mašti i s njom je sve moguće. Naglasak rada je na vrijednosti lutke u dječjem, odgojiteljskom i roditeljskom životu i učenju.

2. PISMO LUTKE

„Svi moji, nasušni, ljudi! Ja sam Lutka!

Odlučila sam progovoriti o sebi. Veoma dobro znam da je nepristojno bilo koji iskaz započeti s „ja“, ali ja sam zaista ja i samo sam to što jesam.

Nemam svoje prošlosti, premda je moje porijeklo prastaro i moja se nit ispreda iz kozmičkog klupka djetinjstva svijeta i čovjeka. Ja (već sam opravdala taj svoj narcisoidni, kad dobro promislim, dalo bi se reći i sunovratni početak, zar ne?), dakle, imam samo budućnost, odnosno svevremenu sadašnjost koja samim time, odnosno samom mnome, postaje budućnost sadašnjosti i prošlosti.

Rekoh „samom mnome“, ali to nije potpuno točno. Imam ja i s v o g a č o v j e k a! Ostvarujemo zajedničko postojanje svijeta. On je moj dušo-tvorac, dušo-dušac, dušo-voda. On je sve što ja nisam: nestalan je, podložan mijenama, osjetljiv na jezik i povijest, na vrijeme i trajanje, snosi emocije.

Ja sam savršena ili nesavršena, ali ne jedno i drugo, nevjerojatna ili svakidašnja, ona koja tobože trpi ili se tobože raduje. Ona sam koje nema u mome pamćenju, jednom riječju (jasno je da se tu ne radi ni samo o riječi, ni samo o jednoj riječi), ja sam ja, i to mi je dovoljno, više nego se može podnijeti.

Zato ja i imam svoga čovjeka da on, umjesto mene, podnese sve, od djetinjstva (kojem, dakako, prethodi koncepcija i rođenje) do smrti, koju ja is(m)ijavam svojim životom. Osjećala sam potrebu da ovo kažem, ostajući zauvijek nasušna vaša Lutka”. (Paljetak, 2007, str 7)

3. POVIJEST LUTKARSTVA

Lutkarstvo i igre sa scenskim lutkama sežu u davna vremena. "Jednoga dana u davnim biblijskim vremenima mala sestra Kaina i Abela uzela je u ruke grančicu, zamotala je u veliki list i počela zibati u svome naručju kao što je njezina majka Eva nju zibala, smirivala i hranila." (Mrkšić, 2006, str 9) Navedeni primjer jedna je od teorija o nastanku kazališta i igre djeteta s lutkom. Iz njega se očituje dječja mašta i želja za igrom lutkama još u davnim vremenima kada nisu postojale lutke poput današnjih scenskih lutaka.

Upravo djevojčice najčešće su se igrale lutkama koje su bile izrađene od različitih materijala poput drveta, slame, voska i slično. Lutke su bile kvalitetno izrađene i često upotrebljavane za igru i zabavu djece, a i odraslih ljudi koji bi pozorno pratili nastupe lutaka. U srednjem vijeku grad lutaka postao je Nürnberg. Utemeljen je 1050.godine, a u njemu sredinom 14. stoljeća započinje proizvodnja bijelih glinenih lutkica veličine prsta. Bile su to lutke žena i muškaraca, malih konjanika, malih beba...

Počeci lutkarstva vežu se i uz davne civilizacije,a izuzetno uz Daleki istok. Na Dalekom istoku lutke su pronašle mnoge uvjete za razvoj. Lutkarstvo se nalazilo i u Indiji, Kini, Japanu, Egiptu, Grčkoj i na otoku Java. Uz otok Java vežu se lutke javanke ili često nazivano javajke. Grcima i Rimljanim lutke su bile drag oblik zabave, a koristili su ih za prikaze legendi i priča. Nadalje, u Europi su se lutke pojavile kao gotov proizvod istočne kulture. Primljene su i predstavljene kao zanimljiva i egzotična novost. Smatrane su ponekad i konkurencijom živom kazalištu. Aristotel, Platon i Herodot spominjali su lutkarstvo i lutke u nekim od svojih djela. Upravo iz Grčke lutke su došle do Rima pa stigle u Europu.

„U Hrvatskoj se lutkarstvo razvijalo na sajmištima i u obiteljskim izvedbama, profesionalno tek između dvaju ratova, i to najprije u Zagrebu (Teatar marioneta, osnovan 1920.), a zatim i u Splitu, Osijeku, Rijeci i Zadru, gdje su 1940-ih i 1950-ih osnivana lutkarska kazališta koja i danas djeluju njegujući ipak pretežito repertoar djeci uz iznimke ambicioznijih pothvata na 6 temelju svjetske i hrvatske baštine.“ (Glibo, 2000, str 5) Oduvijek je lukarstvo bilo skroman oblik kazališne umjetnosti, pojavljujući se bez uobičajene kazališne pompe na različitim mjestima. Pojavljivale su se od sajmova do bogatih plemičkih i građanskih domova.

Lutkarske tehnike bile su u početku vrlo tradicionalne. Često je samo marioneta bila sinonim za lutku. Splitski lutkari u početku su radili samo marionetske predstave koje su kasnije bile upisane u tradiciju. Uz marionete javljaju se još i ručna lutka i lutka na štapu.

U Zagrebačkom kazalištu lutaka, šezdesetih godina, djelovao je scenograf i slikar Berislav Deželić. "On je protagonist osobenog i autentičnog stila koji lutku reducira na simbol, lišavajući je gotovo do kraja svake antropomorfičnosti, i krajnje, često vrlo efektne svedenosti ukupnog vizualnog dojma." (Glibo, 2002, str 13) Prema njegovu shvaćanju lutkarska igra pripada vizualno-plastičarskom svijetu. Zadarski lutkari lutkarstvo su smatrali vizualnom poezijom. Navedeno su pokazali u vlastitoj vizualizaciji "Postojanog kositrenog vojnika" autora Christiana Andersena, koja se ujedno smatra i jednom od najvažnijih predstava u povijesti hrvatskog lutkarstva.

Također, ono što je bilo ključno za hrvatsko lutkarstvo bio je takozvani mali pokret lutkarskog pedagoga i odgojiteljice Vlaste Pokrivke. Njezin pokret isticao se po izradi lutaka od raznih prirodnih materijala (drva, tikvi i tikvica, slame...). Stoga, "izvornost, domišljatost, vizualna osebujnost, semantička logičnost i poetičnost u najrazličitijim izražajnim modusima postaju sve više temeljne značajke propulzivnosti i nacionalne osobnosti hrvatskog lutkarstva." (Glibo, 2002, str 14) Promjene su rezultirale napretkom. Rezultat promjena i napretka u hrvatskim kazalištima jest to da kazališta izlaze iz letargije, predstava je sve više, kazališni prostori obnavljaju se... Često lutkari obilaze dječje vrtiće i škole i prenose im svoja znanja i prikazuju razne predstave i igre lutkama. Lutka danas postaje učiteljica.

4. UVOD U LUTKARSTVO

Kazalište scenskih lutaka jedan je od kazališnih oblika kao što su i balet i opera . Lutkarstvo možemo nazvati i svjetom lutaka. U suštini je ono mnogo više od samih lutaka. Lutkarstvo je spoj

lutaka, glume, govora, plesa i igre. "Za razliku od ostalih formi, u kojima je tvorac i građa scenskog lika čovjek, tvorac scenskog lika u kazalištu lutaka je glumac- animator, a građa scenskog lika glumčev glas i lutka." (Glibo, 2002, str 54) Kazalište lutaka ima kolektivnu publiku i reproduktivna je i stvaralačka umjetnost. Osnovom se smatra tekst autora i iz toga razloga je ono reproduktivna umjetnost. Pod utjecajem kazališnih elemenata nastaje nova umjetnost i iz toga razloga je ono i stvaralačka umjetnost. Također, lutkarstvo se smatra i sintetskom umjetnošću iz razloga jer je sastavljena od više umjetnosti kao što su lutkarska i režijska umjetnost, književnost, glazba i slično.

Osnova lutkarske animacije je u samoj riječi "anima", što na latinskom znači duša. Animirati lutku znači udahnuti joj dušu i oživjeti je. Animacija mora biti povezana i istovijetna sa karakterom scenske lutke. Također, ključno je da lutkar prepozna karakter lutke i osjeti ritam pokreta za svaku lutku koju će animirati i tako joj udahnuti dušu. Zadaća kazališta scenskih lutaka je da razmnožava estetske doživljaje i pročišćava ukus gledatelja. Također, zadaća je i učiti gledatelja moralu, pobuditi njegovu moć imaginacije i maštu te u njemu izazvati potrebu za umjetnošću. Na taj način gledatelj širi obzore svojega znanja. Sve prethodno navedene zadaće kazališta scenskih lutaka mogu se uspješno ispuniti jedino kada je zabavno. Kazalište scenskih lutaka za djecu mora biti veselo.

5. SVIJET LUTAKA

Svijet lutaka svijet je poezije i humora. Izmišljeni je svijet koji ne poznaje granice između ljudi, životinja, biljaka i predmeta. Također, svijet lutaka svijet je satire. To je izmišljen svijet sačinjen od fantazije i pun mašte. U svijetu lutaka čine se stvari koje su u realnom svijetu nemoguće i

neizvedive. "Lutke mogu letjeti, nestajati, smanjivati se, lutke životinje govore ljudskim glasom, predmeti počinju misliti i osjećati, cvijeće pred našim očima raste, drveće u šumi pleše, nestaju i nastaju trgovi, sela, gradovi." (Pokrivka, 1991, str 9) Scenske lutke izvode sve radnje koje obična igračka ne može. Prijatelj je djetetu i ima veći utjecaj na njega nego bilo koja druga igračka. Igrajući se scenskom lutkom dijete ulazi u zamišljene svjetove.

Često je i veličina scenskih lutaka suprotna stvarnoj veličini. Scenska lutka može biti prst jedne ruke, a može biti i veliki kineski zmaj kojega animira nekoliko ljudi. Sve scenske lutke posebne su i atrakcija su za gledatelje. Važno je naglasiti da bez kvalitetne animacije scenska lutka ne ispunjava svoju funkciju u svijetu lutaka. Animacijom se scenskoj lutki daje duša i ona na dijete i bilo kojeg gledaoca utječe na poseban način. Često maksimalan učinak imaju uz glazbu koja mora biti pomno odabrana i pratiti tijek radnje.

6. SCENSKA LUTKA

Od ranog djetinjstva dijete je vezano uz igračke. Njih koristi za igru, a jedna od vrsta igara u kojoj dijete ulazi u svoj zamišljeni svijet jest simbolička igra. Upravo u simboličkoj igri dijete maksimalno koristi maštu i čini da predmeti "oživljavaju". Isto tako, dijete se veže uz scensku lutku. Scenska lutka privlači dijete svojim izgledom, veličinom i "karakterom". Kao i u simboličkoj

igri, dijete sa scenskom lutkom odlazi u izmišljene svjetove. "Od svih grana scenske umjetnosti lutkarstvo je najpogodnije za prikazivanje bajki, fantastike, čudesnih prizora." (Pokrivka, 1991, str 8) Upravo iz toga razloga smatra se da je lutkarstvo, kao scenska umjetnost, toliko blisko djeci. Sastavni dio dječjeg života i igre jest scenska lutka. Kroz lutku dijete se razvija i napreduje. Ona mu postaje prijateljica i učiteljica s kojom istražuje svijet i okolinu u kojoj se nalazi. Scenska lutka vodi dijete u izmišljen svijet pun mašte i neobičnih situacija. Lutka može sve što i čovjek, ali čovjek ne može što i lutka. Lutka i čovjek smatraju se simbiotičkim bićem. Često se spominje da će dijete poslušati lutku prije nego roditelja, odgojitelja ili pedagoga.

"Lutka u svojim pokretima nije uvijek podvrgnuta zakonu sile teže, pa je slobodnija, za razliku od živog glumca, a nekad i pokretnija." (Pokrivka, 1991, str 9) Scenska lutka govori svoj jezik. Upravo taj jezik prevodi i prenosi djeci lutkar. Ukoliko dijete ne prihvata određenu scensku lutku odmah to manifestira svojim ponašanjem poput razgovora za vrijeme predstave i slično. Scenska lutka je puna znanja. Ona zna i govori o prijateljstvu, ljubavi, dobroti... Prenosi razne poruke djeci i potiče razvoj pozitivnih osobina kod djece. Također, lutka zna sve o "problemima" s kojima se susreću djeca, zna sve o ljutnji, agresiji, tužnim trenutcima i smrti, te se često koristi kao sredstvo za pomoći djetetu.

7. OBLICI RADA SA SCENSKOM LUTKOM

U dječjem vrtiću, igre sa scenskim lutkama stvaralačke su igre. Također, one su spontane i slobodne. Stvaralačke igre u dječjem vrtiću ili su spontane i u potpunosti slobodne ili su rezultat motivacije odgojitelja i pod njegovim vodstvom.

"Igre dramatizacije umjetničkih tekstova sa scenskim lutkama organiziraju se:

1. nakon usvojene priče koja je pogodna za dramatizaciju
2. nakon pjesme naučene napamet koja sadržidovljno elemenata za dramatizaciju ili scensku ilustraciju
3. nakon usvajanja kraćeg lutkarskog igrokaza „ (Glibo, 2002, str 85)

Ključnu ulogu u stvaralačkim igram sa scenskim lutkama ima odgojitelj. Odgojitelj bi trebao stvoriti uvjete da bi se djeca mogla igrati. Nakon što stvori uvjete, odgojitelj bi trebao njegovati i razvijati dječju igru. Kroz određenu radnju, preko scenskih lutaka, odgojitelj će na djecu utjecati snažno. Dijete se povezuje sa scenskom lutkom, veže se uz nju i zajedno s lutkom prolazi prikazane situacije. Iako zna da lutku pokreće odgojitelj, ona na dijete djeluje snažno.

“Način oplemenjivanja i vođenja igara namijenjen je njegovanju osnovnih sposobnosti i svojstava stvaralačke ličnosti, odnosno sposobnosti, izvornosti, svježine, otvorenosti prema iskustvu, radoznalosti, vadrini i fleksibilnosti.” (Glibo, 2002, str 85) Odgojitelj svojim odgojno-obrazovnim radom, u kojem koristi scenske lutke, omogućuje djeci dodir sa stvarnošću i brine se da djeci pruži razne vrijedne doživljaje. Na kreativan način mora djeci omogućiti bogat doživljaj. Odgojitelj se mora pobrinuti i da iz svakog nastupa i aktivnosti sa scenskim lutkama dijete izvuče određenu pouku. Smatram da za takve radnje odgojitelj mora biti kvalitetno educiran. Često se održavaju edukacijske radionice za odgojitelje. Lutkarski studio “Kvak” već 30 godina organizira radionice na kojima se uči o izradi scenskih lutaka, animaciji istih, odabiru glazbe za lutkarsku predstavu i slično. Lutke koje prikazuje lutkarski studio “Kvak” najčešće su izrađene od tikvi što smatram odličnim materijalom za izradu.

Također, odgojitelj bi trebao djecu motivirati na samostalnu igru lutkama. “Na primjer, da bi potaknuo igru djece koja se temelji na sadržajima iz obiteljskog života, osim lutaka (majka, otac, dječak, djevojčica), odgojitelj stvara raspoloženje za igru izvodeći s lutkom dječaka pjesmu D.Lukića “Svakog dana”. (Glibo, 2002, str 86) Upravo svojim primjerom i svojom igrom, odgojitelj pokazuje djeci da scenska lutka ima razne mogućnosti. Može se izraditi od svakakvih materijala i ponašati se upravo onako kako djeca to žele. Scenska lutka govori drugačijim glasovima, drugim tempom i slično. Osnovni oblici igara koje izvodi odgojitelj sa scenskim lutkama jesu lutkarska improvizacija i dramatizacija, lutkarski igrokaz i adaptacija umjetničkih tekstova.

Lutkarske igre odgojitelja sa scenskim lutkama sadrže razne moralne vrijednosti koje utječu na razvoj pozitivnih osobina kod djece. Neke od tih pozitivnih osobina su: dobrota, prijateljstvo,

pravednost, hrabrost, ljubav prema drugima...Često lutkina riječ i postupak djeluje na dijete snažnije od riječi neke osobe.

Vrlo je važno naglasiti da i pretjerano i neprimjereno uplitanje u dječju igru sa lutkama i općenito može zakočiti i omesti dječju igru i njihove zamisli i ideje. Potrebno je djecu pustiti da samostalno uživaju u svojoj igri sa scenskom lutkom. Nužno je djeci omogućiti velik izbor scenskih lutaka jer svako dijete pronađe nešto posebno i drugačije u određenoj scenskoj lutki što mu se sviđa.

8. VRSTE SCENSKIH LUTAKA

Temeljno izražajno sredstvo lutkarstva i lutkarskih predstava jest scenska lutka. Ona je namijenjena izvedbi lutkarskih predstava, simboličkoj igri, razgovoru s djetetom i slično. Kako bi lutka imala utjecaj na dijete i pokazala svoje pravo lice potrebno ju je animirati. Animirati lutku znači udahnuti joj dušu, a to čini lutkar, odgojitelj ili samo dijete.

“Lutka je zapravo uvijek lutkarova kreacija, njegov osobni patent, nastao njegovim vlastitim kreativnim postupkom, koji je prilagođen zahtjevima predstave.” (Županić Benić, 2009, str 112)

Dok tako lutkar traži lutku kojoj bi mogao “udahnuti dušu” svojim kreativnim postupcima, dijete traži lutku kojoj bi vjerovalo. Često će dijete vjerovati više scenskoj lutki nego odrasloj osobi.

Od samog početka lutkarstva, scenske lutke pojavljivale su se u različitim oblicima. Možemo ih podijeliti u dvije osnovne skupine od kojih prvu skupinu čine lutke marionete, a drugu ručne lutke. Svaka scenska lutka je jedinstvena. Ima svoje osnovne karakteristike, scenske izražajne mogućnosti i drugačiji način animacije.

8.1. Marionete

Marionete su lutke koje su korištene još u davnim počecima hrvatskog lutkarstva. Prve marionete spominjali su i Egipćani, Grci i stari Rimljani. Opisivana je u indijskim epovima Mahabharata i Ramajana. Neke marionete pronađene su čak u egipatskim grobnicama, a smatra se da su služile Egipćanima za različite ceremonije i rituale. U današnje vrijeme marionete se najviše povezuju uz Češku jer su u Češkoj one najprisutnije i često se koriste. Također su zaštitni znak Praga i čest suvenir.

U samim početcima marionete su imale minimalne pokrete i bile su vrlo jednostavne. "Animirane su šipkom koja ide od glave, a noge i ruke su dugim vježbanjem na principu inercije postigle pokrete koji su sličili hodu." (Pokrivka, 1991, str 11) Vremenom su se marionete unaprijedile i njihov izgled upotpunili su konci koji su služili za animaciju ruku i nogu. Stvoren je kontrolnik; drveni nosač za koji su privezani konci.

Marioneta se sastoji od glave, trupa, konaca, ruku i nogu. Njome je jako teško upravljati iz razloga što je njezina animacija složena. Marioneta u kazalištu može imati čak i trideset konaca, no broj istih ovisi o potrebi lutkarske predstave. Tradicionalne kineske marionete najčešće koriste od 16 do 24 konaca. Broj njihovih konaca seže i do 50 čime lutka djeluje kao pravi čovjek. "Takva lutka sa 50 konaca može stvarati vrlo sofisticirane pokrete poput uzimanja čaše, ispijanja pića iz čaše, podizanja i stavljanja tereta na leđa, nošenja itd..." (Županić Benić, 2009, str 106) Animacija marionete sa tolikim brojem konaca vrlo je virtuozna i zapanjujuća i smatram da su lutkari koji ih animiraju pravi umjetnici. Potrebno je bogato iskustvo i znanje za takvo što. Konci marionete svrstavaju se u određene kategorije.

"Konci na marioneti mogu se svrstati u tri kategorije:

1. konci koji nose lutku- glavni konci
  2. konci koji kontroliraju pokret
  3. konci za specijalne efekte(pokretanje kapaka na očina, otvaranje i zatvaranje usta)."
- (Županić Benić, 2009, str 103)

Pomicanjem konaca marionete pomicu se i željezni dijelovi lutke. Na taj način marioneta može hodati, skakati, pokazivati i mahati rukama, klimati glavom, saginjati se, padati... Upravo zbog takvog pokretanja svojih "dijelova tijela" marioneta je slična čovjeku.

Materijal od kojeg je marioneta izrađena uglavnom je drvo (prirodni materijal). U današnje vrijeme marionete se prave i od žice, pluta, plastike... Za razliku od ručnih lutaka, marionete imaju drugu brzinu kretanja, poetične su i "podnose" nešto više teksta.

Kostim marionete razrađen je detaljno. Realističan je i djeluje poput kostima za žive glumce. Izgled kostima ovisi o vrsti, temi i ideji predstave. "Marioneta podnosi svaku vrstu raskoši, realistilne frizure, nakit, obuću itd." (Županić Benić, 2009, str 109)

Pozornica za marionete može se postaviti na više načina. Marionete mogu biti animirane na način da lutkar bude vidljiv i da se kreće po sceni animirajući lutku ispred sebe. U toj situaciji animator je u tamnoj odjeći i često se dogodi da je i prekrivene glave i da samo gledaj kroz mrežu. "Kada govorimo o profesionalnoj pozornici za marionete i marionetskom kazalištu, pod tim podrazumijevamo marionetski most." (Županić Benić, 2009, str 109) Marionetski most, most je koji se nalazi iznad scenskog otvora. Po njemu se kreću animatori na način da su nevidljivi. Sa druge strane publika kroz otvor pozornice vidi samo marionete.

Slika 1: Lutke marionete. Izvor: <https://www.marionete.si/>, preuzeto 10.kolovoza 2020.

8.2. Ručne lutke

Razlikujemo dvije vrste ručnih lutaka. To su ginjol lutka i lutka zijevalica. Obje lutke navlače se na lutkarovu ili dječju ruku nakon čega slijedi animacija. Također, obje vrste lutaka mogu biti složene u animaciji i samoj izradi ali često su jednostavne lutke one koje su najekspresivnije i mogu doživjeti razne karakterne transformacije.

Glavni predstavnik ručnih lutaka je ginjol lutka. To je lutka koju lutkar navlači na ruku kao rukavicu te svojim prstima i rukom upravlja njezinim pokretima. Na kažiprstu ruke nalazi se lutkina glava, na srednjem ili malom prstu nalazi se jedna ruka lutke dok je na palcu druga. Često se ginjol lutka naziva i lutkom rukavicom. Upravo zbog te specifičnosti kod djece je ginjol lutka izuzetno prihvaćena jer kada se animira lako ju je kontrolirati te se lako upustiti s njom u lutkarsku igru. "Ginjol ili izvorno francuski Guignol danas je kod nas sinonim za ručnu lutku, no iza tog imena krije se običan mali lutak navučen na ruku animatora, okrugle glave, velikih očiju, crvenih obraza, prćastog nosa i široka osmjeha." (Županić Benić, 2009, str 19)

Animacija i izgled ginjol lutke nije se puno mijenjala kroz povijest. "Prema tome, sama anatomija ginjola sastoji se od triju elemenata: predimenzionirane glave, izraženih ruku i tijela (haljinica koja prekriva ruku glumca lutkara)." (Županić Benić, 2009, str 26) Najizraženijim dijelovima ginjol lutke smatraju se glava i ruke koje su uvećani u odnosu na tijelo lutke. Noge nisu sastavni dio tijela ginjol lutke, no često se dodaju tijelu sa kojega slobodno vise. Kostim lutke trebao bi biti jednostavan i neupadljiv kako bi lice lutke došlo do izražaja. Kostim podsjeća na rukavicu sa tri prsta, a njegova duljina seže i do lakta lutkara kada se navuče na ruku upravo iz razloga da ruka bude što neprimjetnija.

Animacija ginjol lutke izvodi se tako da kažiprst lutkara pokreće glavu, a ostali prsti pokreću lutkine ruke. Iz svakog lutkinog pokreta i položaja tijela može se zaključiti kako se lutka osjeća. "Glava opuštena prema naprijed prikazuje potištenost, žalost, tugu. Blago unatrag nagnuta glava s podignutim nosom prikazuje bahatost, egocentričnost, autoritet itd." (Županić Benić, 2009, str 31) Navedeni su samo neki od pokreta koje ginjol lutka izvodi. Njih je mnogo više i neki od njih imaju i više od jednog značenja.

Pozornica za ručne lutke je takozvana pozornica kutija. Ona je visoka, sastoji se od tri paravana, a pozadina pozornice može se pomaknuti da bi lutkar mogao ući u nju ili izaći iz nje.

"Okvir scene obično je ukrašen i izrađen iz drveta, a s donje strane ima duž cijele dužine dasku na kojoj lutka može ostaviti neki rekvizit te zastor koji se otvara na početku predstave i zatvara na kraju." (Županić Benić, 2009, str 37)

Slika 2: Ginjol lutke. Izvor: <http://www.pjetlic-zlatokrijestic.com.hr/galerija/>, preuzeto 10. kolovoza 2020.

Drugi tip ručnih lutaka jest lutka zijevalica. Ona se kao i ginjol lutka animira navlačenjem lutke na ruku. Najpoznatiji predstavnici lutaka zijevalica jesu takozvani Muppeti, autora Jima Henson-a. Njihovo ime nastalo je spajanjem riječi "marionette" i "puppet", a glavni su likovi u televizijskim emisijama "The muppet show" koja su osvojila dječja srca sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća.

Razlika između ginjol lutke i lutke zijevalice jest u tome što se pri animaciji zijevalice lutkarovi prsti koriste da bi otvarali i zatvarali usta lutke. Kao i ostale tipove lutaka, zijevalica posjeduje različite karakterne osobine. "Njome prikazujemo i ljudske i životinjske likove, kao i različita izmišljena bića." (Županić Benić, 2009, str 39)

Djeca vole životinje i basne, a preko životinja zijevalica najčešće se prikazuju emocije poput ljubavi, empatije pa čak i mržnje i straha. Upravo iz tog razloga zijevalice su idealne za djecu. One mogu biti izrađene od raznih materijala. Često se izrađuju od čarapa s gumbima koje predstavljaju

lutkine oči. Popularne su upravo iz razloga što otvaraju svoja usta i na taj način daju dojam da lutka stvarno govori.

Slika 3: Lutka zijevalica. Izvor: <http://mywaldorfduddy.blogspot.com/>, preuzeto 10.kolovoza.2020.

9. OSTALE VRSTE LUTAKA

Uz navedene marionete, ginjol lutke i lutke zijevalice postoji još nekoliko vrsta lutaka. Neke od njih su štapne lutke, bunraku lutke i velike ili gigantske lutke.

Glavni predstavnik štapnih lutaka jest lutka javanka. Javanka je lutka koja potječe sa otoka Jave, a točan naziv joj je vajang. Najviše je upotrebljavana u Japanu i Kini, a smatra se i jednom od najneobičnijih predstavnika azijske kulture. Trenutno se pojavljuje u drugom likovnom obliku. Jedino što je zadržala samo je tehnika animiranja. Originalan izgled lutke vajang karakterističan je

po tome što kroz njezino “tijelo” prolazi dugačak štap i izrađena je od drveta. Dugačak štap zadužen je za pokretanje glave lutke. “Ruke imaju zglobove u ramenu, laktu, šakama i pokreću se pomoću dva štapa pričvršćena za šake.” (Pokrivka, 1991, str 12)

Slika 4: Lutka javanka. Izvor:

<http://www.europeana.eu/portal/record/2023202/B5316E8A1A5E1564647F582DCC9A67EE8093F4E4.html>, preuzeto: 10.kolovoza 2020.

Još jedna od posebnosti u svijetu lutaka upravo su bunraku lutke. Ime su dobile po japanskom lutkaru Uemura Bunrakukenu, a njegovo djelovanje veže se uz 18.stoljeće. Bunraku lutka sastoji se od glave, tijela, ruku i nogu i jedinstvena je po načinu animacije. Glava bunraku lutke sadrži jedinstven mehanizam. “Lutka može otvarati i zatvarati kapke, pomicati oko lijevo-desno i gore-dolje, pomicati obrve gore-dolje i zatvarati i otvarati usta, a može imati čak i jezik koji izlazi iz usta.” (Županić Benić, 2009, str 113) Bunraku lutka pokreće se pomicanjem umreženih konaca i upravo pomicanjem tih konaca lutka precizno pokazuje izraze svoga lica iz kojih se lako mogu iščitati njezine emocije. Takvu lutku ne može pokretati jedna osoba. Dugotrajnom vježbom

animatori bunraku lutke stvaraju koordiniran odnos i uspjevaju animirati lutku uspješno i realistično.

Slika 5: Bunraku-lutka. Izvor: <http://www.teatar.hr/90314/bunraku-lutke/>, preuzeto 10. kolovoza 2020.

Velika ili gigantska lutka vrsta je lutke koja je jedinstvena po svojoj veličini kao što se može iščitati i iz njezinog naziva. “Vidljive su, zamijećene, zastrašujuće, uveseljavajuće.” (Županić Benić, 2009, str 116) Gigantsku lutku može pokretati jedna osoba ili više njih što ovisi o veličini lutke. Često odvlače puno pažnje na sebe upravo zbog svojega izgleda ili načina “ponašanja”. Gigantske lutke najprikladnije su za ulične performanse i karnevale.

Slika 6: Gigantske lutke. Izvor: <http://www.klinfo.hr/>, preuzeto 10.kolovoza 2020.

10. SCENSKA LUTKA KAO POKRETAČ DJEČJE IGRE

Sva djeca ovoga svijeta u sebi nose ljubav prema igračkama i igri. Igra im je glavna i svakodnevna aktivnost. Upravo te dječje igračke jesu i scenske lutke. Scenska lutka smatra se centrom njihove igre. Ona je također i djetetov sugovornik, prijatelj i osoba s kojom dijele svoje

želje, misli i osjećaje. Pomoću nje, dijete ostvaruje svoja maštanja i mijenja ono što bez lutke možda i ne može. Ukoliko se dijete može igrati neograničeno sa scenskom lutkom, ono zadovoljava svoje potrebe, uživa i odmah je sretnije. Dijete lakše prihvata stav i mišljenje scenske lutke jer scensku je lutku dijete samo odabralo i tako postaje posrednik između djeteta i njegove sredine. Znajući da odgojitelj, lutkar ili druga osoba upravljuju lutkom, dijete ima povjerenja u scensku lutku i ona na njega djeluje uvjerljivo, ostavljajući dubok trag. Često scenska lutka dijete potiče na slobodnije izražavanje te ga hrabri. Najvažnije od svega jest to da scenska lutka kod djeteta pokreće emocije, bile one pozitivne ili rastužujuće, nakon čega će dijete iz "priče" izvući pouku. "Dijete je najlakše nasmijati jeftinim gegom, teže ga je privoljeti na šutnju, da gleda i da misli, i da pri tome intenzivno osjeća." (Paljetak, 2007, str 60)

Djeca se poistovjećuju s lutkama iz predstave. Djetedov je svijet toliko isprepleten maštom i nikada se ne zna je li za dijete drveni štap samo štap ili mu predstavlja čarobni štapić kojim ono kreira i mijenja sve oko sebe i ulazi u svoj izmišljeni, čarobni svijet u kojemu se osjeća posebno. Dijete uz pomoć lutke spoznaje emocije, karaktere, razne događaje i "probleme" što potiče djetetov misaoni, fantazijski i emocionalni svijet. "S lutkom izravno utječemo na razvoj crta ličnosti (pravednost, istinoljubivost, prijateljstvo, druželjubivost, hrabrost, toleranciju, humanost.)" (Kraljević, 2003, str 10) Također, scenska lutka pomaže pri integraciji odgojno-obrazovnoj skupini u dječjem vrtiću. Upravo iz tog razloga kazalište lutaka smatra se malom tvornicom mašte i pozitivnih emocija.

Igra djece sa scenskim lutkama sredstvo je pomoću kojega se pomaže djeci i teži osvješćivanju problema. Prenesen u igru, problem je izrečen na drugi način. Iz toga razloga lutka se koristi i kao sredstvo psihoterapije. Neka djeca imaju teškoće u prihvatanju terapijske igre scenskim lutkama ili u prihvatanju određenih scenskih lutaka. Upravo iz tog razloga djetetu bi trebalo ponuditi razne mogućnosti izražavanja poput crtanja, igre, dramatizacije... "Igra lutkama omogućuje katartično prorađivanje konflikata, oslikava razne stupnjeve regresa i funkcije te osvjetljava intrapersonalne i interpersonalne konflikte." (Glibo, 2000, str 252)

Također, u djetinjstvu su česti strahovi. Upravo kod pojave straha preporučljiva je igra i razgovor sa scenskim lutkama kako bi djeca strahove prevladala i lakše se nosila s njima. U igri scenskim lutkama sjeca lakše prepoznaju konfliktne situacije nego u igri igačkama i drugim predmetima. Nauče se lakše nositi sa određenom situacijom i iz svega izvlače pouku.

Prema Majaron (2004) scenska lutka daje djetetu određenu vrstu zaklona iza kojega se može sakriti. Na taj način i sramežljivo dijete može doći do izražaja, te biva motivirano izraziti svoje misli, želje i osjećaje. Lutki dijete otkriva svoje tajne. U dječjoj mašti svaka lutka i svaki predmet ima svoj karakter i dušu. Na području tjelesnog "ja", djetetu se pomoću scenske lutke pruža i mogućnost upoznati svoje tijelo, izgled i veličinu tijela te funkcije određenih dijelova tijela. Također, djeca mogu uočiti i razlike u boji kože i spolu.

Igra i rad sa scenskim lutkama pomaže djetetu da izgradi samopoštovanje, pomaže mu pronaći svoje mjesto među vršnjacima, ohrabruje ga u aktivnosti i kod njega razvija osjećaj za timski rad. Dijete osjeti pomoć koju dobiva od lutke, sviđa mu se ono kako se ono uz lutku osjeća i primjećuje svoju slobodu pri izražavanju.

Monolog je najčešći u dječjoj igri sa scenskom lutkom. Dijete ima priliku vidjeti i opipati scensku lutku. Ono pažljivo promatra ponuđene scenske lutke i bira onu lutku koja je po njemu najbolja i najprivlačnija. Ukoliko se dijete više puta susrelo sa scenskom lutkom, kreativno je i vrlo maštovito, lutka mu neće biti problem te će uzeti bilo koju lutku od ponuđenih. Dijete izvodi sa scenskom lutkom različite pokrete i na kraju svega poželi da lutka i progovori. Dijete iskušava svoj glas i to mu je zanimljivo. Nakon što je dijete iskušalo svoj glas, ono izgovara riječi i rečenice. Prvo se obraća sebi s lutkom. U tom monologu pronalazi pravi ton i boju glasa koji pristaje lutki. Djecu takve igre oduševljavaju. Ponavlјaju igre više puta jer se igraju s vlastitim glasom koji je ujedno i glas te lutke, a lutka je ta koja ih najbolje razumije i potiče na komunikaciju. Svoje oduševljenje dijete želi pokazati i ostaloj djeci unutar ili van odgojno-obrazovne skupine dječjeg vrtića.

"Lutka se u odgojiteljevim rukama prema svakom djetetu odnosi pažljivo, sluša ga, omogućuje mu dijalog (lutka govori: "Bilo ti je teško, možda si ljutit/ljutita..."), dogovara se s djetetom (lutka govori: "Zato smo se odlučili da to učinimo zajedno."). Slanjem neverbalnih poruka (lutka svojim pokretima izražava emocije, želje, humor) lutka zadaje zadatke koje djeca prepoznaju i rješavaju tako što ih verbaliziraju." (Ivon, 2010, str 40)

Igre sa scenskim lutkama smatraju se simboličkom igrom. U takvoj igri dijete svoje iskustvo prenosi na ono što je zamislilo. Takvim prenošenjem dijete svoje iskustvo može nadopunjavati, transformirati i kombinirati po vlastitoj volji i vlastitom nahođenju. Prema tome igra je oblik djetetove interpretacije stvarnosti. Simbolička igra sa scenskom lutkom stvaralačka je aktivnost. Upravo tom aktivnošću dijete lakše prihvata svijet oko sebe i njime vlada. Igre scenskim lutkama smatraju se i govornim igramu u kojima dijete izražava svoje misli i osjećaje.

Nadalje, u igri scenskim lutkama dominira i motorička komponenta. Ona se očituje u tome što je na samom početku dijete uzbudeno i zadovoljno jer u svojim rukama drži lutku i istražuje njezina fizička svojstva. Nakon istraženih fizičkih svojstava dijete se izražava verbalno i sve više koristi maštu i domišljatost. Igrajući se s lutkom, dijete stvara imaginarne predmete na način da ih verbalno imenuje. "Ako dijete dramatizira s lutkama neki umjetnički tekst, ono se u igri velikim dijelom koristi rječnikom tog teksta, preuzima manje jezične strukture, stilizaciju rečenice, stilske figure, kompoziciju." (Pokrivka, 1991, str 32) Na taj način dijete bogati svoj vokabular i unaprijeđuje govor.

Igre odgajatelja sa scenskom lutkom u odgojno- obrazovnim skupinama dječjeg vrtića utječu i na širenje i bogaćenje dječjeg znanja u području prirode i društvenog života. Djeca pomoću lutke uče o prirodi, biljkama, životinjama, ekologiji i slično. Osim toga, igre mogu pomoći djetetu i pri učenju i usvajanju matematskih pojmovaca. Također, lakše se uči i o prometu i osnovnim prometnim pravilima. Važna je i kvalitetna edukacija odgojitelja kako bi što bolje provodio odgojno-obrazovni rad u dječjem vrtiću uz pomoć scenske lutke. Potrebno je i da odgojitelj posjeduje želju za vlastitim unaprijeđenjem, da je spreman učiti, vježbati svoje sposobnosti i što više to prenosi svojemu odgojno-obrazovnom radu sa djecom. Ključno je i da je djeci u odgojnoj skupini omogućeno mirno mjesto, tj mjesto za "osamu", u koje se ono može povući ukoliko je to djetetu potrebno, biti opušteno i stupiti nesmetano u razgovor sa lutkom. Ipak, lutke su veliki pokretač dječje igre, a u određenim situacijama, ipak i sredstvo psihoterapije. Uz scenske lutke dijete lakše, brže i uspješnije razvija sve svoje sposobnosti. Također, odgojitelj u odgojno-obrazovnoj skupini u dječjem vrtiću može i bilo bi poželjno da organizira dječju radionicu izrade scenskih lutaka.

Lutka koju dijete samostalno ili uz pomoć odrasle osobe izradi imat će posebnu vrijednost za dijete. Izrađene lutke kasnije se mogu koristiti u lutkarskim predstavama ili za igru po vlastitom nahođenju.

11. PRIPREMA PROSTORA ZA PREDSTAVU U DJEČJEM VRTIĆU

Kako bi dijete što češće bilo u doticaju sa scenskom lutkom, potrebno je lutku što više koristiti u odgojno-obrazovnom radu u dječjem vrtiću. Djeca lako i brzo prihvaćaju lutke i čak pokazuju prema njima više povjerenja nego prema odgojiteljima. Kako bi se prikazala predstava u dječjem vrtiću, potrebna je organizacija prostora u kojemu će se predstava prikazivati. Vrlo često dvorana za tjelesni odgoj posluži za organiziranje svečanosti dječjeg vrtića, pa tako i lutkarskih predstava.

Kada djeca dođu u taj prostor mora ih dočekati svježi zrak te se iz toga razloga proctor prethodno mora dobro prozračiti. Ukoliko je to moguće, djecu će dočekati zatamnjeni proctor unutar kojega se nalazi upaljena rasvjeta. Uz takvu atmosferu stvorit će se privid ulaska u pravo kazalište. Također, djecu mora dočekati pripremljeno gledalište. ”Neprofesionalno izgleda kada se pred djecom slaže kazalište, nosi paravan, montiraju kulise, rasvjeta, lutke.” (Kraljević, 2000, str 17)

Važna komponenta u tom oblikovanju jest i glazba. Ona pomaže uživljavanju u scensku radnju, djeluje na psihu i senzibilitet gledatelja. Ključan je pravilan odabir glazbe koji prati određene scene. Ne smije biti prenapadna, preglasna i preuzimati pažnju koja treba biti usmjerena na lutke.

12. ZAKLJUČAK

Vrijednost scenske lutke u dječjem vrtiću očituje se u tome što scenska lutka utječe na razvoj djeteta. Lutke utječu na svako područje dječjeg razvoja, a smatraju se čak i sredstvom psihoterapije. Scenska lutka prijatelj je djetetu. Najčešće djeca prije poslušaju i “dožive” riječ lutke nego roditelja, odgojitelja, psihologa... Uz pomoć lutke dijete otkriva i istražuje svijet oko sebe. Lakše uči, bogati svoj vokabular i razvija razne osjećaje. Kako bi lutkarska igra u vrtiću imala kvalitetu i ostvarila sve ciljeve, odgojitelj mora biti vođen vlastitom kreativnošću i željom da prenese djeci nova znanja na što kreativniji način. Na dijete scenska lutka ostavlja velik utjecaj i

utječe na stvaranje pozitivne slike o sebi. Kroz pisanje diplomskog rada saznala sam kako je upotreba scenske lutke u odgojno-obrazovnom radu u dječjem vrtiću neophodna. Također, da lutka mora biti sastavni dio dječjeg života, a i života nas odraslih. Lutka omogućava djetetu neizravnu komunikaciju sa svojom okolinom što pomaže djetetu. Djeci je uglavnom teško nositi se s vlastitim osjećajima i problemima sa kojima se susreću, često ne znaju kako se izraziti, a lutka im pomaže i u tome. S druge strane, odgojitelj bi trebao biti taj koji će u pravoj mjeri uvoditi lutku u odgojno-obrazovni proces. Važno je i da odgojitelj pozorno sluša što dijete kroz lutku govori i kako izražava svoje misli, želje i osjećaje. Na taj način odgojitelj može puno saznati o djetetu. Više je vrsta scenskih lutaka i bilo bi idealno omogućiti djeci susret sa svakom od njih jer je svaka jedinstvena na svoj način i sadrži drugačiji karakter. S veseljem će djeca prihvati scensku lutku. Koliko god ju odgojitelji koristili u svom radu, ona će iznova oduševljavati svojom nježnošću, duhovitošću i svježinom. Djeca s puno znatijelje i ushićenosti promatraju lutke, upijaju svaku njihovu riječ i čak iako su sramežljiva, glume sa scenskom lutkom. Djeca su najbolji pokazatelji koliko scenska lutka treba biti važna u odgojnem procesu i da kao odgojitelji ne smijemo zanemariti tu činjenicu. Nadam se da će lutke i kazalište lutaka dodatno napredovati u budućnosti i na taj način unaprijediti odgojno-obrazovni sustav i od dječjeg vrtića učniti još bogatije, zabavnije i poučnije mjesto.

13. POPIS LITERATURE

1. Bastašić, Z. (1988). Lutka ima srce i pamet. Zagreb: Školska knjiga.
2. Glibo, R. (2000). Lutkarstvo i scenska kultura. Zagreb: Ekološki glasnik.
3. Gruić, I. (2002). Prolaz u zamišljeni svijet. Zagreb: Golden marketing.
4. Ivon, H. (2010). Dijete, odgojitelj i lutka. Zagreb: Golden marketing.
5. Kraljević, A. (2003). Lutka iz kutka. Zagreb: Naša djeca.
6. Ladika, Z. (1997). Kazališni vrtuljak: Zbornik hrvatskih igrokaza za djecu. Zagreb: ABC naklada.

7. Majaron, E., Kroflin, L. (2004). Lutka... divnog li čuda!. Zagreb: Međunarodni centar za usluge u kulturi.
8. Mrkšić, B. (2006). Drveni osmijesi. Zagreb: Međunarodni centar za usluge u kulturi.
9. Nemet Flegar, Ž. (2016). Kazališna improvizacija, jezik i komunikacija. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti.
10. Paljetak, L. (2007). Lutke za kazalište i dušu. Zagreb: Međunarodni centar za usluge u kulturi.
11. Parun, V. (1999). Igrokazi. Zagreb: Naklada Jurčić.
12. Perić Kraljik, M. (2009). Dramske igre za djecu predškolske dobi. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti.
13. Pokrivka, V. (1991). Dijete i scenska lutka. Zagreb: Školska knjiga.
14. Županić Benić, M. (2009). O lutkama i lutkarstvu. Zagreb: Leykam international.

Fotografije:

Slika 1: Lutke marionete. Izvor: <https://www.marionete.si/>, preuzeto 10.kolovoza.2020.

Slika 2: Ginjol lutke. Izvor: <http://www.pjetlic-zlatokrijestic.com.hr/galerija/>, preuzeto 10. kolovoza

Slika 3: Lutka zijevalica. Izvor: <http://mywaldorf.dolly.blogspot.com/>, preuzeto 10.kolovoza.2020.

Slika 4: Lutka javanka. Izvor:

<http://www.europeana.eu/portal/record/2023202/B5316E8A1A5E1564647F582DCC9A67EE8093F4E4.html>, preuzeto: 10.kolovoza 2020.

Slika 5: Bunraku-lutka. Izvor: <http://www.teatar.hr/90314/bunraku-lutke/>, preuzeto 10. kolovoza 2020.

Slika 6: Gigantske lutke. Izvor: <http://www.klinfo.hr/>, preuzeto 10.kolovoza 2020.

14. PRILOZI

Prilog broj 1

ČAROBNI ŠTAPIĆ

LIKOVİ:

MAMA MEDVJEDICA

MEDVJEDIĆ JAKOV

SESTRA JANA

VJEVERICA

PANJ

ŠTAP

U dalekoj šumi, u kući od drveta i blata, živjeli su medvjedić Jakov, sestra Jana i mama medvjedica. Svaki puta kada je došlo vrijeme ručka, u kući medvjeda, stol je bio krcat hranom, a Jakov bi često promijenio svoje ponašanje.

JAKOV: Mmm, mljac, žghp, am, am, am!

MAMA: Jakove! Polako!

JAKOV: Žghp, žghp, am, am!

MAJKA: Jakove, moraš polako jesti i pažljivo žvakati hranu.

JAKOV: Ali zašto mama? (*stavlja novi komad mesa u usta*)

MAJKA: Nije pristojno da tako jedeš. Pogledaj kako Jana lagano i pristojno jede. (*Jani se na tanjuru nalazi mali komadić mesa kojega vilicom i nožem lagano sječe*)

JANA: Mama! Jakov će sve pojesti! (*tužno gleda u hranu na stolu*)

JAKOV: Pa ova hrana je samo za mene. (*teško govori punih usta*)

JANA: Stvarno si bezobrazan Jakove! Mama se potrudila i napravila je ručak za nas sve, a ne samo za tebe!

JAKOV: Briga me. Hrana je jako fina i zaslužuje da ju ja sam pojedem. (*glasno žvače i uzima novi komad mesa u šape*)

JANA: (*tužnim glasom*) Mama, pa Jakov je poeo sve sa stola. Ja sam gladna. Vidi samo kako je bezobrazan!

MAMA: (*ljutito*) Jakove, sada je stvarno dosta! Tvoje ponašanje nije lijepo i želim da smjesti ustaneš od stola!

Jakov ustaje od stola, šeta ljud po kući te odlazi u šumu. U šumi šeta, te ga od silne hrane počinje boljeti trbuh.

JAKOV: Jaaaao, uh! Što je sada ovo? Aaaaaagh! (*razgovara sam sa sobom*) Moram malo sjesti. Aaaah! (*brzim pogledima traži po šumi panj*) Uh! Pa trbuh će mi puknuti! Eno ga! Eno ga!

PANJ: Auč! Što je to tako teško sjelo na mene?! Joooooj!

JAKOV: (*uplašeno*) Što? Pa nisam ja težak! Samo sam malo ručao i umorio se.

PANJ: Haha! Pa imaš sigurno dvjesto kila! Mora da si puno ručao medo.

JAKOV: (*sjeda na travu pored panja*) Molim? Dvjesto? Puno ručao?! Ma daj molim te! Pojeo sam samo jedan kruh, devet komada mesa, sedam kolača i četiri jabuke!

PANJ: Ššššto? Samo?! Pa medo trbuh će ti puknuti!

JAKOV: Kako misliš puknuti? (*zbunjeno gleda u panj*)

PANJ: Pa medo dragi, djeca ne smiju jesti toliko puno! Nije li ti mama objasnila da djeca trebaju jesti po malo i to pristojno?

JAKOV: Rekla mi je mama, ali, aaaaam, sve je tako fino i slasno! Ja moram pojesti sve to! Ni mama ni Jana ne razumiju da sam morao pojesti svu hranu.

PANJ: Pojeo si i njihovu hranu?! Svašta medo... ne mogu vjerovati! Pa je li to lijepo ponašanje?

JAKOV: (*držeći se za trbuh*) Bilo je jako lijepo! Heeehehe

PANJ: Molim te medo da potražiš novo mjesto u šumi! Ne želim ti biti prijatelj! (*ljutito*) Iš! Iš! Brzo idi od mene!

JAKOV: (*zbunjeno i pomalo ljutito*) Zbogom panju! Meni ni ne trebaju prijatelji! Imam svoju hranu i to mi je dovoljno.

Jakov se jedva ustao. Pretrpanog trbuha nastavlja se gegati po šumi, a bolovi u trbuhu postaju sve jači. Kada se ustao ugledao je vjevericu kako silazi sa drveta pored panja.

JAKOV: Hej! Hej! Ti, mala!

VJEVERICA: (*baci pogled prema medi, okrene glavu i nastavi silaziti*) Hm...

JAKOV: Ma hej ti! Čuješ me?! Stani! (*drži se za trbuh*) Aaagh, ovo užasno boli!

VJEVERICA: Slušaj medo, čula sam sve dok si razgovarao sa panjem. Sram te bilo! Uopće ne želim prijatelja poput tebe! (*odjuri hitro na drugo drvo*)

JAKOV: E pa samo da znaš, ni ja tebi neću biti prijatelj! Idi! Samo idi, a idem dalje tražiti mjesto za odmor. (*gega se šumom*) Aaaaaaa! Kškškškš, bum! Pa što je ovo? Mogao sam nogu polomiti! (*zbunjeno gleda oko sebe, tražeći na što se to spotaknuo*)

“Aaaa aaaa, jao! Šmrc, šmrc, šmrc.” Čuje se u Jakovljevoj blizini. Jakov ustaje, okreće se oko sebe, saginje i sat rave podiže štap.

ŠTAP: Šmrc, šmrc! Pa vidi što si mi napravio! Jao, sve me boli! (*plačući govori*) Pusti me! Puuuuuusti me!

JAKOV: (*uplašeno i zbuljeno gleda u štap*) Hej! Jesi li dobro?! Stvarno te nisam vidio!

ŠTAP: (*uplakanim glasom*) Moraš paziti dok hodaš šumom! Nisi dobro pazio!

JAKOV: Oprosti štapiću! Malo sam tužan. (*spuštenog pogleda*)

ŠTAP: Zašto medo? Što ti se dogodilo?!

JAKOV: Aaaam, pa znaš... malo sam zbuljen. A, a... i trbuhan me boli.

ŠTAP: Trbuhan? Zbuljen? Pa što se dogodilo?!

JAKOV: A znaaaš... aaa...

ŠTAP: Vidi medo! Hajmo sjesti na travu.

JAKOV: Dobra ti je ideja štapiću! (*lagano sjeda na travu, držeći se za trbuhan, a drugom rukom za glavu*)

ŠTAP: Hajde, reci mi što te muči.

JAKOV: Paaaa, znaš... Bio ti je ručak... i ovaj... jako sam puno pojeo i opet sam jeo i opet i... Ma sve sam pojeo! Mama se naljutila i rekla je da se maknem od stola... Ali ja...

ŠTAP: Kako misliš sve si pojeo? Sam?!

JAKOV: Pa da. Jako mi se sviđa jesti i sve sam pojeo sam... (*zbunjeno gleda u štap*)

ŠTAP: Jao medo! I... I... Ništa nisi ostavio mami da pojede?

JAKOV: Ma neee! Pa kažem ti, jako mi se sviđa jesti... Seka Jana isto se naljutila... Ovaj, mislim da je bila čak i tužna malo, ali meni je bilo mmmmljac!

ŠTAP: Medo! Pa djeca ne smiju jesti toliko puno hrane!

JAKOV: Aaaam, ali, fino je jako!

ŠTAP: Fino je, ali boljet će te trbuš. Heeej! Pa da! Rekao si da te trbuš boli! Sigurno je od previše hrane.

JAKOV: Misliš? Aaam, pa ne znam... (*desnom rukom radi kružne pokrete po trbušu*)

ŠTAP: Sigurno si zbog toga bio i tužan?!

JAKOV: Tužan sam jer mi nitko u ovoj šumi ne želi biti prijatelj. Ssztvarno ne razumijem.
(*naslanja glavu na ruke i zamišljeno gleda u štap*)

ŠTAP: Hm... Kako to misliš?

JAKOV: Pppa, ovaaj... sjeo sam na panj, on me potjerao jer sam težak i, i... Kaže da imam dvjesto kila! Ne želi mi biti prijatelj jer sam sve pojeo.

ŠTAP: Aali medo, stvarno mislim da to nije lijepo ponašanje.

JAKOV: E i slušaj... Vidio sam onda vjevericu i, i... I... Zamisli! Ne želi mi biti prijateljica jer je čula kada sam razgovarao s panjem. Ljuta je na mene jer sam puno jeo.

ŠTAP: Ja mislim, medo, da su oni ljuti na tebe jer nisi slušao svoju mamu i mislio si samo da tebi bude lijepo.

JAKOV: Hmm... Paa...

ŠTAP: Dodi malo bliže! Otkrit će ti jednu tajnu...

JAKOV: Tajnu? (*približava se štapu*)

ŠTAP: Da, tajnu. Ali, medo, nitko to ne smije znati. Baš nitko!

JAKOV: Govori! (*glasno i ushićeno*)

ŠTAP: (*tihim glasom*) Znaš medo, ja sam ti ponekad čarobni štapić. Kada me tužno dijete uzme u ruke, ja poslušam njegove želje.

JAKOV: Auuuuuo?! Što? Ti?! Čaroban?!

ŠTAP: Psssst! Netko će nas čuti.

JAKOV: Paaaa, jel to znači onda... ?

ŠTAP: To znači da si ti sada tužan, boli te i trbuš i ja ti želim pomoći! Želim ti biti prijatelj!

JAKOV: (*ushiceno*) Pppp, prijatelj? Ti i ja? Prijatelj?

ŠTAP: Da! Ti i ja. Mi. Mi smo prijatelji! Želim ti pomoći.

JAKOV: Prijatelji... To tako lijepo zvuči! (*uzima štap u ruke i snažno ga zagrlji*)

ŠTAP: He he! Dobar si ti medo... Samo...

JAKOV: Samo što?

ŠTAP: A znaš medo...

JAKOV: Pa reci mi prijatelju, samo što?

ŠTAP: Nisi se baš lijepo ponašao. Mislim da si rastužio sve oko sebe...

JAKOV: A znaš prijatelju, mislim sada i ja da nisam baš bio u pravu. Oo oovaj, da se ne treba tako ponašati, nego onako, znaš...

ŠTAP: Hajmo se nešto dogоворити! Polako pada mrak, u šumi smo i znaaš... Nije baš lijepo da djeca budu sama u šumi, pogotovo kada je mrak.

JAKOV: Sjećam se da je mama rekla da je to opasno. Jaaaaao... Štapiću moj... (*snuždeno*)

ŠTAP: Što? Što je medo?

JAKOV: Pa ja ti uopće nisam ni rekao mami da idem u šumu, sam...

ŠTAP: Auh! Sreća pa ja jako dobro poznajem šumu. Znaš... Uzmi ti mene, zatvori svoje oči, a moja čarolija vodit će nas do tvoje kuće.

JAKOV: Ssss, stvarno to možeš?! Molim te! Molim te idemo! Moram vidjeti svoju mamu i svoju Janu! Stvarno nisam bio dobar i želim se ispričati!

ŠTAP: Idemo prijatelju! Daj mi svoju ruku!

Jakov daje ruku svome novom prijatelju, zatvara oči i čudesno brzo stiže svojoj kući. Vrata od kuće otvorena su.

MAMA: Jakove! Jakove! (*uplašeno doziva*)

JANA: Brate! Jakove!

MAMA: Jaaaaakove! Gdje si Jakove?! (*sve glasnije*) Jakove! Jakiiiii!

JAKOV: Mamaaaa! Jana! (trči prema njima)

MAMA: Jakove! Pa gdje si bio? Strašno sam se uplašila!

JANA: Braco, tako mi je drago da si došao!

JAKOV: Jana, mama, znate...

MAMA: Što Jakove? Je li ti se nešto dogodilo?

JAKOV: Nije mama. Znaš... Bio sam ljut,a, a, a... A i rekla si mi da se maknem od stola... I znaš... Izašao sam u šumu malo...

ŠTAP: Khm! Khm! (*blago se smješka*)

JAKOV: I vidi! Ovo je moj prijatelj štap! (*šapče*) On ti je čarobni štap! Spasio me! On, on mi je prijatelj! Jedini moj šumski prijatelj!

MAMA: Ali Jakove, što se dogodilo u šumi?

JAKOV: A znaš mama... Ni panj ni vjeverica ne žele mi biti prijatelj.

MAMA: Zašto? Što se dogodilo?

JAKOV: A... Ovaj... Ispričao sam im zašto sam otišao od kuće.

MAMA: Sigurno su ti rekli da se nisi pristojno i lijepo ponašao?

JAKOV: Da! Kako znaš?!

MAMA: Znaš Jakove, pa djeca se ne ponašaju tako. I mi odrasli isto ne smijemo misliti samo na sebe!

JANA: Da! Jako si me rastužio... I ja sam bila gladna, a ti si sve sam pojeo!

JAKOV: (*tužnim glasom*) Oprosti seko... Oprosti mama.

ŠTAP: Znate, Jakov nije razmišljao. Siguran sam da nije htio da se osjećate tako.

JAKOV: Stvarno mi je žao! Nisam vas htio rastužiti... ali... Sve mi je bilo tako fino... Ovaj... Nisam razmišljao da je i vama fino.

MAMA: U redu je Jakove. Oprostila sam ti, ali moraš znati da se tako ne smiješ više ponašati. Djeca ne smiju jesti jako puno i trebaju jesti pristojno. Bio si jako glasan dok si jeo i sav si se uprljao. Ipak si ti mali medvjed, a ne svinjica!

JANA: U pravu si mama. Čak je hrana i finija kada ju jedemo polagano i pristojno.

JAKOV: puno mi je pomogao moj štapić. Nisam uopće razmišljao da je to toliko ružno, a on... On mi je pomogao da shvatim!

MAMA: Jako mi je drago da imaš tako dobrog prijatelja!

JAKOV: Mama, a on ti je mene i doveo kući! Samo sam morao ovako zažmiriti (*žmiri*) i onda...

MAMA: Da? I onda što?

JAKOV: Put je onda bio brz! Putovali smo jednom stazom punom zvijezdica! (*uzbuđeno*)

MAMA: (*iznenadeno*) Zvijezdica? Kako misliš zvijezdica?

JAKOV: A znaš... onako male, male, maljušne... Sitne kao kišica... One su nas dovele kući! Bilo je tako čarobno!

MAMA: (*oduševljeno*) Toliko puno zvijezdica? Prekrasno! I vode skroz do naše kuće?

JANA: Vvaaaaaaaau Jakove!

JAKOV: Daaa! Iii, iii, kao da je nekakva lagana glazba svirala! Kao uspavanka koju si mi pjevala! Stvarno je bilo čarobno!

MAMA: (*raširenih ruku*) Stvaarno mi je drago da si došao kući! Dođi!

JAKOV: I meni mama! Falile ste mi ti i sekica! Dođi seko! Zagrli se s nama.

JANA: Tako mi je drago da si shvatio sve! Dođi i ti štapiću! Dođi u zagrljaj! Tako je lijepo u zagrljaju!

ŠTAP: (*držeći se u zagrljaju, osluškuje*) Čujete li vi ovo?! Nekakvi čudni zvuci!

JANA: Ha ha ha! Pa to je Jakov! Čini mi se da je opet gladan.

JAKOV: Grrrrr, grguu, grr, grguguguuu.

ŠTAP: Jakove! Pa to si stvarno ti!

MAMA: He he he! Gladni moj Jaki! U pravi trenutak si se vratio kući. Na stolu jeee ve-če-ra!

JAKOV: Mamaaa! Daaaa!

JANA: Napokon! Baš sam gladna! Idemo! Idemo! Brzo u kuću! Štapiću, ides li s nama?

ŠTAP: Stvarno mi je drago da sam vas upoznao, ali žurim se i ja svojoj kući. Sigurno i mene čeka moja majčica s večerom. Boooooook! Bok!

Štapić brzo odlazi kući gdje ga dočekuje majka s večerom. U kući medvjeda djeca s majkom postavljaju stol i atmosfera je topla i ugodna. Svi su raspoloženi.

MAMA: Djeco, jeste li oprali ruke?

JAKOV, JANA: (*istoglasno*) Daaa!

MAMA: Dobar tek!

JAKOV: Mama, ovo stvarno lijepo izgleda! Mmmmm, tako fino i miriši! Pa vidi čega sve ima na stolu!

MAMA: Hajmo jesti djeco, izvadite si što želite jesti.

JAKOV: Ne mama! Želim da ti prva izvadiš jelo u svoj tanjur. Nakon tebe Jana, a ja će zadnji. Ipak se želim popraviti i lijepo ponašati!

Prilog broj 2

OSVRT NA LUTKARSKU PREDSTAVU

U Slavonskom Brodu, u subotu, 18. siječnja, u 18:00h u gradskoj kazališno-koncertnoj dvorani „Ivana Brlić- Mažuranić“ izvedena je dječja lutkarska predstava „Lav koji nije znao pisati“. Priča je avanturistička priča iz prašume. Uz lava, djeca će upoznati mnogo smiješnih životinja koje pokazuju karakterne crte ljudi i zaljubljenog kralja životinja tjeraju na rub očaja. Namijenjena je djeci predškolske dobi, nižih razreda osnovne škole i odraslima.

Autor: Martin Baltscheit

Prijevod i režija: Damir Mađarić

Scenografija: Marta Crnobrnja

Kostimografija: Marija Šarić Ban

Glazba: Miroslav Evačić, Gordana Evačić

Oblikovanje rasvjete: Igor Elek

Igraju: Lav (Gordan Marijanović), Lavica i ostale životinje (Kristina Kovačević)

Sezona: 2019./2020.

RADNJA:

Priča je događajima puna, duhovita i avanturistička priča iz prašume. Uz lava, djeca će upoznati mnogo smiješnih životinja koje pokazuju karakterne crte ljudi i zaljubljenog kralja životinja tjeraju na rub očaja. Lav ne zna pisati, ali to ga ne smeta jer on zna rikati i pokazati zube, a više mu i ne treba. Kada sretne pametnu i lijepu lavicu, koja uz to čita knjigu, brzo primijeti kako bi bilo korisno da zna pisati i čitati jer lavica koja zna čitati je dama, a dami se prvo napiše pismo, ljubavno pismo. Nju se ne može odmah poljubiti, samo tako! Dakle zamoli lav sve životinje u prašumi da mu napišu pismo, ali to ne funkcioniра na zadovoljavajući način. Majmun napiše da bi se s njom verao po drveću i jeo banana. Izneviran se lav javi Nilskom konju. On je u pismu zapita bi li s njim plivala rijekom i ronila s algama, a ono što lavici napišu smrdljiva buba (balegar), lešinar, žirafa i krokodil razbjesni lava do kraja. No, uskoro stiže spas, jer lijepa lavica čuje lava kako riče!

Predstava mi se dopala. Prema reakcijama brojne publike zaključila sam da se i drugim posjetiocima svidjela. Forma predstave u dramaturškom i strukturalnom obliku logična je, protočna, zanimljiva i duhovita. Obogaćena je melodičnim i zaraznim songovima i komunikacijom glumca s publikom. Jednako uspješno priču obogaćuje i minimalistička scenografija koja se sastoji od tri panoa s dva naličja (stabla, prašuma, pustinja) koja se mogu brzo okretati čime se ubrzava izmjena scena - što obavlja sam Lav u sklopu priče, te izvrsni i dopadljivi kostimi. Trajanje predstave također je primjereno ciljanoj publici, a primjerena je i poruka predstave koja govori o prihvaćanju drugih unatoč njihovim manama i slabostima, snazi ljubavi koja omogućava međusobno nadopunjavanje i važnosti hrabrosti koja često nedostaje i onima najhrabrijima - poput kralja životinja u ovom slučaju. Zamjerka redateljskom viđenju je ponekad predugo trajanje

songova, uporaba vulgarizma za termin izmet, te izostavljanje originalnog kraja u kojem Lavica uči Lava pisati, čime je zaokružena i apostrofirana iznimno važna poruka koja se ovdje nažalost izgubila.

Prilog broj 3

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA

Ja, dolje potpisana Kristina Ivančić, kandidatkinja za magistrigu Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, ovime izjavljujem da je ovaj rad rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu. Izjavljujem da niti jedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisano iz kojega necitiranog rada, te da bilo koji dio rada krši nečija autorska prava. Izjavljujem, također, da niti jedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica:

U Osijeku, rujan 2020. godine